

Blekinges första barkbjörnbär: saxiskt björnbär

I sin förra uppsats presenterade Alf Oredsson slokbjörnbär, en art som kan ha hållit sig gömd i nordvästra Skåne sedan bronsåldern (se SBT nr 6, 2004). Nu har turen kommit till saxiskt björnbär *Rubus acanthodes*, en art som på 1970-talet följde med timmer från Tyskland till ett sågverk i mellersta Blekinge.

ALF OREDSSON

De stormar som i januari 2005 släckte ner stora delar av Sydsverige nådde orkanstyrka (12 Beaufort) i vindbyarna. Niedersachsen-orkanen 1972 var snäppet värre. Den drog in över de ostfriesiska öarna den 13 november, fortsatte med oförminskad styrka (14 Beaufort) österut genom hela delstaten och ett stycke in i Östtyskland. Våran Gudrun fällde 250 miljoner träd, det skogfattiga Niedersachsen förlorade 50 miljoner träd i sin storm, merparten tall. Capella-orkanen den 2–4 januari 1976 fick ett likartat förlopp.

Den del av det stormfällda virket som kunde bli sågtimmer togs tillvara först, massaveden fick vänta. Enligt Sveriges officiella statistik importerade vi 250 000 kubikmeter (m³) furutimmer från Västtyskland 1973–74, nästan inget 1975 och 440 000 m³ 1976–77. Motsvarande import av massaved kom igång först 1974, kulminerade 1975 med närmare 1,5 miljoner m³ och var tre år senare nere i måttliga 40 000 m³.

Klängnunneört och björnbär

Sent på eftermiddagen den 31 juli 1988 när Stefan Lithner *et consortes* på skådarodyssé Lucerna, ön med Västerviks djuphamn. Klängnunneört *Ceratocarpus claviculata* på en barkhög ska kryssas. Två för sällskapet obekanta björnbär pockar på uppmärksamhet. Europas främste

Rubus-expert, Heinrich E. Weber, anlitas. Den ena busken visar sig vara det nordvästtyska låglandets vanligaste art, storbjörnbär *R. gratus* – ny för Sverige (Oredsson 1992). Det andra björnbäret gäckar fortfarande Weber! Massaved, utskleppad från Bremen och Lübeck i dåvarande Västtyskland samt Delfzijl i Nederländerna, hade lastats av i Lucerna-hamnen 1976–77.

Virkesimporten kartläggs

Jag ville leta efter björnbär som kommit in med 1970-talets virkesimport på fler ställen än Lucerna och fick hjälp av Andreas Terje. Vi började med att skriva till de 51 svenska hamnar som tagit in minst 1000 m³ rundvirke (sågtimmer och massaved) från utlandet 1974–77, med frågan från vilka hamnar rundvirket hade skeppats ut. Vi fick många svar, fast det rundvirke som kommit med järnväg lyckades vi aldrig spåra.

Nästa enkät gick till större företag i virkesbranschen. Sedan kunde fältarbetet börja. Kartan över klängnunneört i Jonsell (2001) visar några av de platser i Sydsverige som jag besökte. Tyvärr förlägger Jonsell virkesimporten från nordvästra Tyskland felaktigt till 1960-talet. Klängnunneört är lätt att känna igen – vilket björnbär man har framför sig är svårare att veta eftersom det finns betydligt fler *Rubus*-arter där de två orkanerna drog fram än vad det gör i Sverige.

Johannishus sågverk

Tidigt på morgonen den 9 november 2000 möter Nadja Niordson med bil vid Ronneby järnvägsstation. Jägmästare Erik Cassel (Axelsson m.fl. 2003) har lovat att visa oss var det kan finnas bark kvar från sågverket i Johannishus. Flera timmar på apostlahästarna och vi har bara sett hasselbjörnbär *R. wahlbergii*, skogsbjörnbär

Figur 1. Bladundersida av raspbjörnbär *R. radula* (överst) från Löderup i SO Skåne, saxiskt björnbär *R. acanthodes* från Johannishus (mitten), respektive Sachsen (nederst). Foto: Göran Wendt.

Leaves from beneath: *Rubus radula* (upper); *R. acanthodes* from Johannishus (middle) and from Saxonia (lower).

R. nessensis och sötbiörnbär *R. plicatus*, triviala arter i denna del av Blekinge.

”Vad gör vi här?” mumlar jag tyst för mig själv. På enkäten till större företag i virkesbranschen hade ju Cassel svarat att ”all bark eldades upp vid eldningscentral för att uppvärma torkarna för sågat virke”. Istadig som jag är, frestar jag Cassels tålmod ännu en gång: ”Finns det

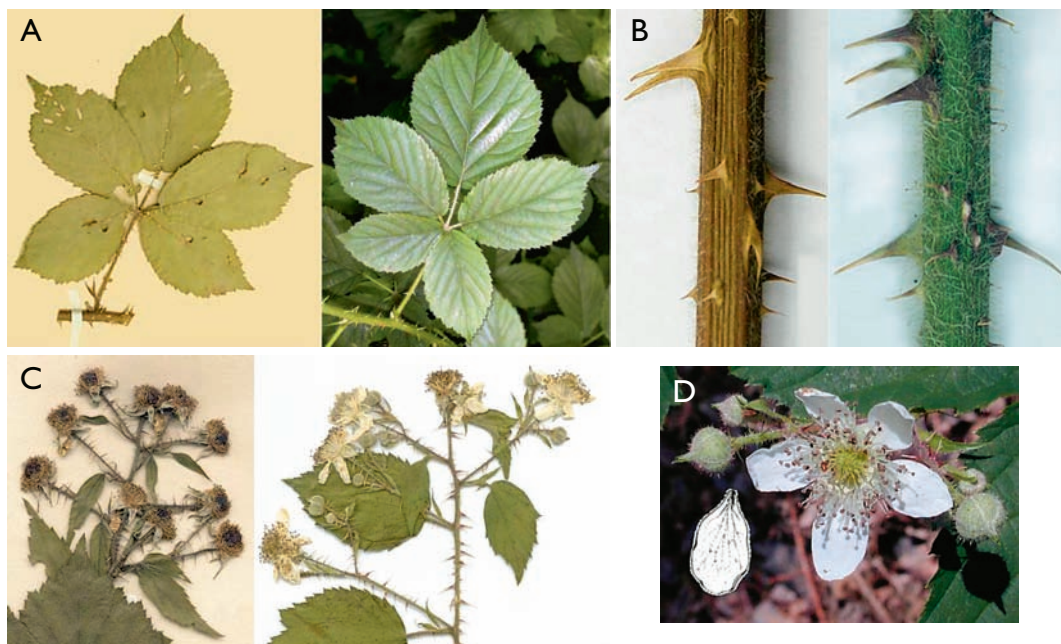
inte fler platser där man lagrat timmer?” Svar: ”Det sista tysktimmeret staplades på grusplanen vid järnvägsstationen”. Vi är strax där och i bortre hörnet av planen väntar ett nytt björnbär för Sverige!

Saxiskt björnbär – ny för Sverige!

Så fort Heinrich E. Weber fick se belägget från Johannishus var han säker på sin sak: *Rubus acanthodes* – inte tidigare sedd i Sverige. Efter samråd med Thomas Karlsson vid Naturhistoriska riksmuseet, vill jag föreslå *saxiskt björnbär* som svenskt namn. Typen är från Lausitzer Gebirge i Sachsen och artens utbredning är begränsad till sydöstra Tyskland, västra Tjeckien och sydvästra Polen (Zielinski 2004).

Nadja Niordson hade året innan lagt märke till björnbärsbeståndet, men tänkt att det var väl *R. radula*, som är vanlig i östra Blekinge. Men man behöver bara vända på ett blad för att se skillnaden. Saxiskt björnbär har kamhår (figur 1), medan raspbjörnbär, beroende på hur ljusst den växer, har en bladundersida som är svagt mjukhårig till gråfiltad (Pedersen & Schou 1989). Självpuffar jag i allmänhet färgen som ljusst blågrön.

Vill man fightas med 185 nummerade äkta björnbär i Centraleuropa (Weber 1995) skiljer sig nr 135 *R. acanthodes* från övriga arter genom följande kombination av karaktärer (figur 2): Ärsstam lågbågig, kantig–något färad med 15–40 upp till 1,5 mm långa hår per 1 cm sida, vilka går högt upp på taggarna. Taggar av olika storlek, 8–12 per 5 cm, smala–relativt breda, nästan raka–böjda, blandade med enstaka–talrika småtaggar, körtelförsedda borst och körtelhår. Blad fotat 5-taliga, ovsidan kal eller med enstaka hår, undersidan mjukhårig med skimrande kamhår på bladnerverna, men utan stjärnhår. Bladkant 2–4 mm djupt sågad. Uddblad omvänt äggformat–ovalt med en något avsatt, 8–15 mm lång spets. Blomställning bladig rätt högt upp. Blomskaft 10–15 mm långa med svagt böjda 4 mm långa taggar och talrika 0,5–2 mm långa körtelborst. Foderblad med få taggar, gråfiltade, bakåtböjda. Krona vit. Ståndare högre än pistillsamlingen.

Figur 2. Jämförelse mellan saxiskt björnbär samlat i Sachsen av H. Hofmann (till vänster i varje bildpar) och plantan i Johannishus (till höger) avseende: A) årsstam med blad, B) årsstam (förstorad) och C) övre delen av blomställningen. – D) Blomma från Johannishus med infällt kronblad från Weber (1995, Abb. 415). Foto: Göran Wendt (original), Alf Oredsson & Besiki Sisauri (bearbetning).

Comparison between *Rubus acanthodes* collected by H. Hofmann in Sachsen (left) and material from Johannishus (right): A) Stem with a leaf, B) Stem (close-up) and C) Upper part of the inflorescence. – D) Flower from Johannishus with one petal from Weber (1995, Abb. 415) inserted.

Ståndarknappar kala, fruktämnen och blom-botten håriga.

Väst- eller Östtyskland?

Dumt nog frågade jag aldrig Erik Cassel varifrån i Tyskland det sista virket kom. Till hamnen i Ronneby anlände 5 000 m³ sågtimmer från de nordvästra delarna av Västtyskland 1973–74 och 30 000 m³ 1976, varav merparten gick till Johannishus och Bräkne-Hoby, 1 mil väster om Ronneby (Anonymus 1976). Året därpå var importen nere i 5 000 m³ sågtimmer från Västtyskland, mest från Hamburg. Men om nu björnbäret ifråga bara finns i sydöstra Tyskland och angränsande områden, hur väl stämmer det ihop med att virkesimporten bara kom från nordvästra Tyskland? Man tog även in virke per järnväg, är svaret!

Bengt Ivarsson, Karl Gustaf Andersson och Erik Cassel företog på 1970-talet en resa med lastbil flera timmar in i Östtyskland för att handla furustock. Ivarsson vill minnas att Johannishus även köpte timmer så långt söderut som i Thüringen (väster om Sachsen). J. G. Anderssons Söner AB i Linneryd, 5 mil norr om Ronneby, besvarade sågverksenkäten såhär: ”Vi tog in tysk stam i slutet på 70-talet både från Hamburg-området och tallstam från Östtyskland”. Sveriges officiella statistik redovisar 16 000 m³ sågtimmer från Östtyskland 1979. ”Det sista tysktimmeret” enligt Cassel?

I det saxiska björnbärets hemtrakter nådde vindstyrkan under Capella-orkanen 8 Beaufort. Var inte det tillräckligt för att fälla storskogen kunde säkert den östtyska statens behov av västvaluta motivera att en del sågades ner och

såldes till utlandet. Långa timmerstockar lastades på järnväg och fraktades, förmodligen via Sassnitz–Trelleborg, direkt till olika sågverk i Sydsverige, av vilka Johannishus var det största. Förutom sågverket innefattade skötseln stora arealer skogsmark, jordbruk och bostadsfastigheter. Skuldsättningen blev till sist övermäktig och i oktober 1985 var konkursen ett faktum.

Framtiden

Saxiskt björnbär hör till de frostkänsliga *Rubus*-arter som har vintergröna blad och vars flera meter långa årsstam på hösten böjer sig mot marken och slår rot. Ska arten klara vintern i Johannishus krävs det att tendensen till ett allt mildare klimat håller i sig. Hinner sedan bären mogna och trasten hittar till beståndet skulle arten på sikt kunna etablera sig i trakten – förutsatt att artjägaren låter sekatorn ligga kvar i bilen och att markägaren, som är Banverket, visar vederbörlig hänsyn.

Jag hoppas att denna uppsats kan inspirera fler att söka efter björnbär där stormfällt virke från Tyskland eller Nederländerna för trettio år sedan staplades i väntan på vidare transport till såg eller massafabrik. På den tiden köpte vart och vartannat sågverk i södra Sverige utländskt timmer. Visserligen lades många av de mindre sågverken ner när Niedersachsen-orkanens enorma vindfällen tömtes på timmer, men björnbären kan finnas kvar och har kanske redan börjat sprida sig.

Citerad litteratur

- Anonymus 1976. Kraftig rush i Ronneby hamn januari–juni i år. – Blekinge Läns Tidning 1976-09-13.
 Axelsson, I., Bager, E., Forsell, G. & Göthner, Th. 2003. Erik Cassel. – Svenska Dagbladet 2003-05-20.
 Jonsell, B. (red.) 2001. Flora Nordica 2. – Bergianska stiftelsen, Stockholm.
 Oredsson, A. 1992. Popule explorans – hjälp mig att hitta mer *Rubus gratus* i Sverige! – Svensk Bot. Tidskr. 86: 9–12.
 Pedersen, A. & Schou, J. C. 1989. Nordiske Brombær. – AAU Reports 21. Bot. Inst. Aarhus Univ.
 Weber, H. E. 1995. *Rubus*. – I: Gustav Hegi. Illustrierte Flora von Mitteleuropa. Band IV, Teil 2A (3. Aufl.). Berlin.

Zielinski, J. 2004. The genus *Rubus* (Rosaceae) in Poland. – Polish Botanical Studies, vol. 16.

ABSTRACT

Oredsson, A. 2005. Blekinges första barkbjörnbär: saxiskt björnbär. [The first blackberry in Blekinge connected with timber import: *Rubus acanthodes*.] – Svensk Bot. Tidskr. 99: 269–272. Uppsala. ISSN 0039-646X.

One hurricane on November 13, 1972, and another on January 2–4, 1976, crossed the Netherlands and Niedersachsen. Both hurricanes were followed by export of huge volumes of pulpwood and sawtimber to various countries, one of them Sweden. *Ceratocarpus clavulata* and different *Rubus* species have been found where the uncorticated wood was stored, most of it Scotch pine. Some of the blackberries were new to Sweden. According to Heinrich E. Weber, one of these is *R. acanthodes*, a species native to SE Germany, W Czech Republic and SW Poland. In Sweden, the species has been found at one site only, near Johannishus sawmill in C Blekinge, southernmost Sweden. The morphology of the Swedish discovery is compared with collections by Hofmann in Saxonia (LD).

Efter Anfred Pedersens död i fjol har Alf Oredsson axlat manteln som Skandinavien främste expert på äkta björnbär. I år har han och Göran Wendt avslutat fältarbetet för Skånefloras *Rubus*-del. Alf har även fått tillfälle att undersöka hur det har gått för de björnbär som kom till Lucerna utanför Västerвик med massaved utskleppad från nordvästra Tyskland och Nederländerna på 1970-talet.
 Adress: Torupsgatan 1 G, 217 73 Malmö
 E-post: alf.oredsson@bolina.hsb.se